

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑΙ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΟΣΛΑΒΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΙ

[Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγηταῦ *Miloš Weingart Byzantské Kroniky v literatuře církevněslovanské*
Μέρος πρῶτον σελ. 246 Bratislava 1922]
Μέρος δεύτερον σελ. 577 Bratislava 1923]

Ἀξιοσημείωτον καὶ λίαν εὐχάριστον γεγονός ἐστὶν ἡ ἐν τῇ νεαρᾷ Ἰσοχολοβακικῇ δημοκρατίᾳ ἀνθησις τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν.

Μετὰ τὸ περὶ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ δοκίμιον τοῦ καθ. *Bidlo* καὶ τὴν μελέτην τοῦ κ. *Saturnik* περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ σλαβικοῦ (περίληψιν τῆς ὁποίας περιέχει ὁ τελευταῖος τόμος τῆς «Ἀθηνᾶς») εἶδε τὸ φῶς σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Μπρατισλάβας καθηγητοῦ *Weingart* περὶ τῶν σλαβικῶν μεταφράσεων τῶν βυζαντινῶν χρονογραφιῶν. Καὶ ναὶ μὲν τὸ ἔργον τοῦτο ἐνδιαφέρει κατὰ πρῶτον λόγον τοὺς εἰς τὴν σλαβικὴν φιλολογίαν ἐπιτιδομένους, ἡ σημασία ὅμως τοῦ θέματος διὰ τὰς βυζαντινὰς σπουδὰς εἶναι καταφανής.

Πολλάκις ἤδη ἐτονίσθη ἡ ἀξία τῶν σλαβικῶν μεταφράσεων πρὸς συμπλήρωσιν καὶ διόρθωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου βυζαντινῶν χρονογραφιῶν ὡς τῆς τοῦ Μαλάλα, Συμεῶνος Λογοθέτου καὶ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ. Πολὺ μεγαλειτέρα εἶναι ἡ σημασία των διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐπιδράσεως τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῶν Σλάβων. Διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐπιδράσεως τούτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σλαβικοῦ πολιτισμοῦ ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῇ 1^{ον}) ὅτι ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρως εἰς τὰς μεταφράσεις ταύτας καὶ μόνας ὤφειλον οἱ Ρῶσσοι, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι τὰς ἐκ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας γνώσεις των καὶ 2^{ον}) ὅτι αἱ μεταφράσεις αὗται, ἂν δὲν ἐγέννησαν, ὡς παρὰ τινων ἐνομίσθη, πάντως ὅμως ἔδωσαν τὴν πρώτην ὄψιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν νέου καὶ σπουδαίου λογοτεχνικοῦ εἴδους παρὰ τοῖς Ρῶσσοις καὶ τοῖς Σέρβοις, τῶν «Χρονικῶν» (*lětopisi*) δηλαδὴ καὶ τῶν «Χρονογράφων» (*Chronografy*, παγκοσμίων ἱστοριῶν).

Τὸ ἔργον τοῦ κ. *Weingart* διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: τὸ δεύτερον, τὸ καὶ πολὺ ἐκτενέστερον, ἀφιερωμένον εἰς τὰς μεταφράσεις τοῦ Γεωργίου Ἀμαριωλοῦ περιέχει κυρίως τὴν πρωτότυπον ἔρευναν τοῦ κ. W. Τὸ πρῶτον μέρος ἐξετάζει τὰς λοιπὰς σλαβικὰς μεταφράσεις, εἶναι δὲ ἡ πρώτη ἕως τῶρα συνθετικὴ ἐργασία ἐν τῇ κατευθύνσει ταύτῃ.

Ἡ περὶ τῶν σλαβικῶν μεταφράσεων τῶν βυζαντινῶν χρονογραφιῶν βιβλιογραφία ἦτο μέχρι τοῦδε ἀληθῆς λυβύρινθος· πολλὰ τῶν ἐργασιῶν ἦσαν πεπαλαιωμένοι, αἱ περισσότεραι δὲ τεθαμμένοι εἰς δυσεύρετα ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς βιβλιοθήκαις ρωσικὰ περιοδικά. Παρ' ὅλον δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀρθρῶν, μονογραφιῶν, ἐκδόσεων καὶ ἐρευνῶν, πολλὰ ζητήματα ἔμενον ἄλυτα ἢ εἶχον ἐπιπολαιῶς μόνον μελετηθῆ. Τούτου ἔνεκα ὀφείλομεν χάριτας εἰς τὸν κ. W. διότι εἰσήγαγε τάξιν εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦτον καὶ διότι μᾶς παρουσίασεν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ ἔργου μεθοδικὴν συνθετικὴν ἐργασίαν, ἀληθῆς ἐγχειρίδιον περὶ τῶν σλαβικῶν μεταφράσεων τῶν βυζαντινῶν χρονογραφιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἀκόμη ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐργάζεται ὡς συνήθης ἐρασιεὺς· ὅλα τὰ συμπεράσματα τῶν ἄλλων ἐρευνητῶν ἔχουν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐξελεγχθῆ, εἰς πολλὰ δὲ ζητήματα, κυρίως εἰς τὰ περὶ τῶν μεταφράσεων τοῦ Ζωναρά καὶ τοῦ Μανασσῆ, παρέχει νέον ὄλικόν καὶ ρίπτει νέον ὅλως φῶς.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. W. ἔχει γραφῇ εἰς τσεχικὴν γλῶσσαν· καὶ ναὶ μὲν ἐφρόντισεν ὁ συγγραφεὺς νὰ παραθέσῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του πίνακα τῶν περιεχομένων εἰς γαλλικὴν, ἀλλ' ὁ πίναξ οὗτος ὑπεράγαν συνοπτικὸς δυσκόλως θὰ φανῆ χρήσιμος εἰς τοὺς μὴ εἰδήμονας τῆς τσεχικῆς. Διὰ τοῦτο, δὲν εἶναι περιττόν, νομίζομεν, νὰ δοθῇ ἐνταῦθα μία γενικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ἔργου τοῦ κ. W., ἵνα καταδειχθῇ ἡ σπουδαιότης καὶ τοῦ θέματος καὶ τῆς ἐργασίας.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου μέρους, ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται εἰς μίαν γενικὴν εἰσαγωγὴν περὶ τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας. Εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια εἰδικαὶ εἰσαγωγαὶ περὶ ἐκάστου συγγραφέως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου προτάσσονται τῆς ἐρεύνης περὶ τῆς σλαβικῆς αὐτοῦ μεταφράσεως. Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ εἰσαγωγαὶ αὗται φαίνονται ὑπερβολικὰ ἐκτενεῖς. Θὰ ἦτο ἀρκετόν, νομίζομεν, ἐὰν ὁ κ. W. περιορίζετο εἰς μίαν παραπομπὴν εἰς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς Γραμματολογίας τοῦ *Κρουμβάχερ*, συμπληρῶν ἐννοεῖται τὰ ὑπὸ τοῦ τελευταίου λεγόμενα διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς «Ἱστορίας τῆς βυζ. λογοτεχνίας» γενομένων ἐρευνῶν καὶ ἐκδόσεων. Ἰδιαιτέρως διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. W. περὶ Μαλάλα λεγόμενα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς σοφὰς περὶ τοῦ Μαλάλα παρατηρήσεις,

δι' ὧν ὁ κ. Σωτηριάδης ἐπλούτισε τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς Γραμματολογίας τοῦ Κρουμβάχερ.

Τὴν σλαβικὴν μετάφρασιν τοῦ Μαλάλα ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. Τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως δὲν διεσώθη ὡς σύνολον· εἰς διαφόρους ὁμῶς ρωσικὰς ἱστορικὰς συγγραφὰς περιέχονται σπουδαῖα τμήματα τῆς μεταφράσεως ταύτης. Κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ οὕτω διασωθέντος κειμένου ἔγινε ὑπὸ τοῦ *Istrin*, ἐκδόσαντος τὸ μὲν πρῶτον βιβλίον τοῦ Μαλάλα ἐν σλαβικῇ μεταφράσει εἰς τὰ *Zapiski* τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδ. 1897, τὰ βιβλία II, IV καὶ V ἐν τοῖς *Χρονικοῖς* (*Létopis*) τοῦ Πανεπιστ. τῆς Ὁδησοῦ X (1902), XIII (1905) XV (1909), τὰ δὲ βιβλία VII—XVIII ἐν τῷ *Sbornik* τοῦ τμήματος ρωσ. γλώσσης καὶ λογοτ. τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδ. 89—91 (1911—1914).

Κατὰ τὸν κ. W. ὁ Μαλάλας μετεφράσθη τὸν I' ἢ IA' αἰῶνα ἐν Βουλγαρίᾳ. Πάντως ἡ μετάφρασις ἦτο ἤδη γνωστὴ ἐν Ρωσίᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ IB' αἰῶνος. Ὁ μεταφράστης οὔτε δεξιὸς ἦτο οὔτε τὴν ἑλληνικὴν ἐγνώριζε τελείως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημασίαν τῆς μεταφράσεως πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ διόρθωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ὁ κ. W. δὲν ἐπεκτείνεται, περιοριζόμενος νὰ παραπέμψῃ εἰς τὴν περὶ τοῦ θέματος εἰδικὴν μελέτην τοῦ *Sestakov*, *Βυζ. Χρονικὰ* I (1894) 503—552 καὶ II (1895) 372—377 καὶ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ *Istrin*.

Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν μεταφράσεων τοῦ Γεωργίου Συγκέλλου καὶ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου. Τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως τοῦ Γεωργίου Συγκέλλου δὲν ἐξεδόθη εἰσέτι, ἔχει δὲ μελετηθῆ μόνον ὑπὸ τοῦ *Istrin*, οὗ τὰ συμπεράσματα συνοψίζει ὁ κ. W. Ἡ μετάφρασις ἔγινε πιθανῶς ἐν Ρωσίᾳ τὸν ID' αἰῶνα. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τοῦ Γεωργίου ὁ πλησιέστερος πρὸς τὴν μετάφρασιν εἶναι ὁ παρισινός. Ἄλλ' ἡ μετάφρασις ἔγινεν ἐκ μιᾶς ἄλλης συντομωτέρας παραλλαγῆς, ἧς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον δὲν διεσώθη. Κατὰ τὸν *Istrin* αὕτη ἦτο ἡ ἀρχικὴ διατύπωσις τοῦ Γεωργίου, ἣν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς συνεπλήρωσε κατόπιν.

Ἐκ τῶν δύο ἱστορικῶν συγγραφῶν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου μετεφράσθη εἰς τὴν σλαβικὴν μόνον τὸ Χρονογραφικὸν σύντομον. Ἡ μετάφρασις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Stepanov* ἐν τοῖς *Izvestija* τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδ. XVII (1912) μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ἀντιβληθέντος πρὸς δύο ἑλληνικοὺς κώδικας τῆς Μόσχας, οἷς δὲν εἶχε χρησιμοποίησει ὁ de Boor εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἔκδοσιν τοῦ Χρονογραφικοῦ τοῦ Νικηφόρου. Μέρος τοῦ Χρονογραφικοῦ ἐν σλαβικῇ μεταφράσει περιέχεται ἐν περιωνύμῳ κώδικι τοῦ ἔτους 1073, ὅστις ἔχει ἀντιγραφῆ ἐκ πρωτοτύπου γραφέντος τῇ διαταγῇ τοῦ βουλγάρου τσάρου Συμεὼν (893—927). Τὰ λοιπὰ πολυ-

ἀριθμὰ χειρόγραφα τῆς μεταφράσεως δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο ἐκδόσεις. Ὡς γνωστόν, ὁ *de Boor* εἶχε διακρίνει τὰ ἑλληνικά χειρόγραφα τοῦ Χρονογραφικοῦ εἰς δύο κατηγορίας N καὶ N¹. Ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Χρονογραφικοῦ ὑπὸ τοῦ βιβλιοθηκαρίου, Ἀναστασίου εἶχε γίνεαι ἕξ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀνήκοντος εἰς τὴν κατηγορίαν N¹. Τοῦναντίον ἀμφοτέρων τῶν σλαβικῶν ἐκδόσεων, τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον ἀνήκεν εἰς τὴν κατηγορίαν N. Ἡ μετάφρασις τοῦ Χρονογραφικοῦ ἦτο πολὺ διαδεδομένη, ἐπέδρασε δὲ σημαντικῶς ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς παραγωγῆς τῶν Ρώσων, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν πρώτων πηγῶν. Ἡδὴ ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρώτου χρονικοῦ Νέστορ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν μετάφρασιν τοῦ Νικηφόρου. Οὐχὶ ὀλίγα δὲ χρονολογικὰ λάθη ἐν ταῖς ἱστορικαῖς συγγραφαῖς (Hronografy) τῶν Ρώσων ὀφείλονται εἰς τὴν ἐν τῇ χρονογραφίᾳ τοῦ Νικηφόρου παρατηρουμένην χρονολογικὴν σύγχυσιν, τῆς ὁποίας ὑπεύθυνοι εἶναι ἐν μέρει μὲν αὐτὸς ὁ Νικηφόρος, πολὺ περισσότερον ὅμως οἱ συνεχίσαντες αὐτὸν ἐπεξεργασταὶ του.

Ἐν τῷ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Συμεὼν Λογοθέτου δὲν ἔχει εἰσεῖται ἐκδοθῆ, ἢ σλαβικὴ αὐτοῦ μετάφρασις ἐξεδόθη τὸ 1905 ὑπὸ τῆς ρωσικῆς Ἀκαδημίας, ἐπιμελείᾳ τοῦ *V. J. Sreznevskij*. Ἡ μετάφρασις αὕτη διεσώθη ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ χειρογράφῳ, τὸ ὁποῖον γραφὲν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐτελειώθη ἐν ἔτει 1637 ἐν Σουθάνα τῆς Μολδαβίας. Ἡ μέση βουλγαρικὴ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως δεικνύει ὅτι ἡ μετάφρασις ἔγινεν ἐν Βουλγαρίᾳ, πιθανώτατα τὸν ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνα. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τοῦ Συμεὼν ὁ πλησιέστερος, ἀλλ' οὐχὶ τελείως συμφωνῶν πρὸς τὴν μετάφρασιν, εἶναι ὁ βενετικὸς κώδιξ 608 (πρβ. *Κρούμβαχερ — Σωτηριάδου* I, 730 καὶ 732). Ἐν τῇ μεταφράσει ἡ χρονογραφία τοῦ Συμεὼν τελευτᾷ μὲ τὸν θάνατον Ρωμανοῦ τοῦ Λακαπνοῦ (948) ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κρούμβαχερ (αὐτόθι 728 καὶ 732) ἐτελείωνε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λογοθέτου γραφεῖσα χρονογραφία.

Ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ὁ κ. W. πραγματεύεται περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ζωναρά. Ἡ μετάφρασις αὕτη διεσώθη μόνον εἰς κώδικας σερβικῆς προελεύσεως, δὲν εἶναι ὅμως ἔργον σέρβου, ἀλλὰ βουλγάρου. Τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι 1) εἰς ἅπαντας τοὺς κώδικας διεσώθησαν ἕχνη τῆς μέσης βουλγαρικῆς, εἰς ἣν εἶχε γίνεαι ἡ μετάφρασις, καὶ 2) ὅτι παρὰ τῷ μεταφράστῃ πυρατρεῖται ἐντελῶς βουλγαρικὴ ἄποψις καὶ γνώσις τῆς βουλγαρικῆς τοπογραφίας. Δις συναντᾶται ἐν τῇ μεταφράσει τὸ ὄνομα τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐν τῷ ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ. Τὸ τοιοῦτον μάλιστα δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν κ. W. νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ μεταφράστης κατήγετο ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης. Ὁ κ. W. ὑποθέτει ὅτι ἡ μετάφρασις

ἔγινε τὸν ΙΔ'. αἰῶνα. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁμως ἔρριψε νέον φῶς ὁ καθ. *Rozov* ἐν ἐμβριθεῖ βιβλιοκρισίᾳ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ἔργου τοῦ κ. W. (ρωσιστι ἐν τῷ περιοδικῷ *Slavia* III (1924) 145 161 καὶ 474—485) καταδείξας ὅτι ἡ μετάφρασις ἔγινε τῷ 1332.

Ἐπιμετρήσας μετέφρασε τὰ πρῶτα 12 βιβλία τοῦ Ζωναρᾶ δλόκληρα, ἐκ τῶν λοιπῶν ὁμως βιβλίων μόνον σπουδαίας περικοπᾶς, παραλείψας τὰ μὴ ἐνδιαφέροντα αὐτὸν μέρη. Ἡ μετάφρασις τελευτᾷ μὲ τὸ ἔτος 1028, ἐν ᾧ ἡ χρονογραφία τοῦ Ζωναρᾶ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1118, ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ βιβλίου 17 καὶ δλόκληρον τὸ βιβλίον 18 δὲν μετεφράσθησαν.

Ἡ μετάφρασις τοῦ Ζωναρᾶ ἔχει μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν· δὲν εἶναι δουλικὴ μετάφρασις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλευθέρη παράφρασις, δεικνύει δὲ ἀληθῆ μεταφραστικὴν ἰκανότητα τοῦ μεταφράσαντος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μεγάλην πλειονότητα τῶν σλαβικῶν μεταφράσεων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ὁ ἀνώνυμος μεταφράστης δὲν ἐμιμήθη δουλικῶς τὴν ἑλληνικὴν σύνταξιν καὶ φρασεολογίαν, ἀλλὰ προσεπάθησεν ἰδίαις λέξεσιν νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ πρωτοτύπου. Τὸ ὕφος του εἶναι σαφὲς καὶ ἄπλοῦν, ἡ γλῶσσά του μᾶλλον δημοτικὴ παρὰ αὐστηρῶς λογοτεχνικὴ, συχνὰ δὲ πλησιάζει πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν χρυσοβούλλων καὶ λαϊκῶν ᾠσμάτων. Τὸ λεξιλόγιόν του εἶναι πλουσιώτατον.

Ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ζωναρᾶ ἔγινε μία ἐκλογὴ ἢ κάλλιον ἐπεξεργασία αὐτῆς, ἣν ὁ κ. W. ἐξετάζει ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη συνεγράφη τῷ 1408 ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ τῆς μονῆς Χιλανδαρίου Γρηγορίου τῆ συστάσει τοῦ σέρβου δεσπότη Στεφάνου (1389—1427) ὃν παραδόξως ὁ κ. W. συγχέει μὲ τὸν βασιλέα τῆς Σερβίας Στέφανον Οὐρεσιν τὸν Γ' (1321—1331) ἀποκαλῶν ἔσφαλμένως Στέφανον Β'. τὸν μὲν καὶ τὸν δὲ Ι σελ. 137. Διὰ τὸ ἔργον του ὁ Γρηγόριος ἐχρησιμοποίησε, πλὴν τῆς μεταφράσεως τοῦ Ζωναρᾶ, καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὸν Γεώργιον Ἀμαρτωλὸν ἐν τῇ σλαβικῇ αὐτῶν μεταφράσει. Ὁ Γρηγόριος συνέτεμεν αἰσθητικῶς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ζωναρᾶ κυρίως εἰς τὸ τμήμα τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐποχὴν τῶν Εἰκονοκλαστῶν. Παραβαλλόμενον πρὸς τὴν μετάφρασιν τὸ ὕφος τῆς ἐκλογῆς εἶναι πολὺ λογοτεχνικώτερον καὶ λογιώτερον, μιμεῖται δὲ τὴν ἑλληνικὴν σύνταξιν καὶ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τοῦ λέγειν. Ἡ μεγάλη ἀξία τῆς ἐκλογῆς συνίσταται εἰς τὸ ὅτι αὕτη εἶναι ἡ πρώτη κάπως ἀνεξάρτητος ἐπεξεργασία τῆς παγκοσμίου ἱστορίας παρὰ τοῖς Σέρβοις. Ἡ μετάφρασις καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ζωναρᾶ δὲν ἔχουν εἰσέτι ἐκδοθῆ.

Ἡ μετάφρασις τῆς συνόψεως ἱστοριῶν τοῦ Μανασσῆ ἐν μέσῃ βουλγα-

ρικῇ ἐγένινεν ἐν Τυρνόβω μεταξὺ τοῦ 1331 καὶ τοῦ 1340. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος ρουμάνου σλαβολόγου *Bogdan* προετοιμασθεῖσα ἔκδοσις τῆς ἐγένετο τελευταίως ὑπὸ τοῦ καθ. *Bianu* ὑπὸ τὸν τίτλον *Cronica lui Constantin Manasses, traducere mediobulgara, facuta pe la 1350*, Βουκουρέστιον 1922.

Ἡ μετάφρασις εἶναι ἐν πεζῷ λόγῳ, ὅπως ἄλλως ὄλαι αἱ σλαβικαὶ μεταφράσεις βυζαντινῶν ποιητῶν, δὲν διετηρήθη δὲ ἐν αὐτῇ τὸ συχνὸν παρὰ τῷ Μανασσῇ σχῆμα ἀσύνδετον. Ἡ μετάφρασις ἐν συνόλῳ εἶναι ἀρκετὰ ἐπιτυχής. Διὰ τὴν ἀποδώσει τὰ πολυάριθμα κοσμητικὰ ἐπίθετα καὶ σύνθετα τοῦ πρωτοτύπου ὁ μεταφράστης ἐδημιούργησεν ὁ ἴδιος πολλὰς νέας λέξεις, ἃς ὁ κ. W. ἐξετάζει λεπτομερῶς. Συχνὰ δύο ἢ καὶ περισσότεραι διάφοροι ἑλληνικαὶ λέξεις, ἀποδίδονται διὰ τῆς αὐτῆς σλαβικῆς λέξεως, ἐνίοτε ὅμως ἢ αὐτὴ ἑλληνικὴ λέξις ἀποδίδεται κατὰ δύο διαφόρους τρόπους.

Ἡ σλαβικὴ μετάφρασις τοῦ Μανασσῆ ἐπέδρασεν αἰσθητῶς ἐπὶ τῶν μολδαβικῶν χρονογραφιῶν. Κυρίως ἤντησαν ἐξ αὐτῆς αἱ δύο μολδαβικαὶ εἰς σλαβικὴν γραφείσαι χρονογραφίαι τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου (1531—1558) καὶ τοῦ Ἀζαρίου. Ἡ σλαβικὴ μετάφρασις τοῦ Μανασσῆ ἐχρησίμευσεν ἐπίσης ὡς πηγὴ δι' ὠρισμένας ρωσικὰς χρονογραφίας, ὀλόκληρα δὲ μέρη τῆς μεταφράσεως παρενεβλήθησαν εἰς τὸ κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα συναρμολληθὲν ρωσικὸν «χρονικὸν τοῦ πατριάρχου Νίκωνος».

Τὸ ὄγδοον κεφάλαιον ἐξετάζει τὰς ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς μεταφράσεως τοῦ Μανασσῆ σημειώσεις. Αἱ σημειώσεις αὗται ἀναγράφουσι μὲν γεγονότα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, ὁ κ. *Weingart* ὅμως ἀποδεικνύει ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς βουλγαρικόν τι χρονικόν, ὡς εἶχε παρὰ τινων νομισθῆ, ἀλλ' ὅτι ἐλήφθησαν ἐξ ἑλληνικῆς τινος χρονογραφίας, καὶ δὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ Ζωναρά. Αἱ σημειώσεις αὗται ὑπὸ μὲν τοῦ κ. W. ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν μεταφράστην τοῦ Μανασσῆ, ἐπὶ τοῦ κ. *Rozov* ὅμως ἐν τῇ ἤδη μνημονευθείσῃ βιβλιοκρισίᾳ ἀνάγονται εἰς τὸ ἔτος 1364 καὶ θεωροῦνται ὡς προσθήκη ἄλλου τινὸς προσώπου.

Τὸ ἕνατον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον πραγματεύεται συντομώτατα περὶ ἐτέρων τινῶν ἔργων, τὰ ὅποια ἔχουσι στενὴν σχέσιν μὲ τὰς βυζαντινὰς χρονογραφίας.

Ἀποσπάσματα τοῦ Ἰωσήπου Φλαβίου διεσώθησαν εἰς δύο ρωσικὰς ἱστορικὰς συγγραφάς, ἐξ ὧν εἰκάζεται ὅτι ὁ Ἰώσηπος μετεφράσθη ἐνωρὶς εἰς τὴν σλαβικὴν. Πότε ὅμως καὶ ποῦ μετεφράσθη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῆ. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν ἐν ρωσικαῖς χρονογραφίαις καὶ ἴχνη δημῶδων βυζαντινῶν χρονογραφιῶν, κυρίως δὲ τῆς δημῶδους παραφράσεως τοῦ Μανασσῆ. Τέλος τῇ διαταγῇ τοῦ ρώσου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Μιχαή-

λοβιτις μετεφράσθη τὸ 1665 εἰς σλαβορρωσικὴν ἢ χρονογραφία τοῦ Δωροθέου Μονεμβασίας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος ἱερομονάχου Ἀρσενίου καὶ τοῦ Ἀγιορείτου Διονυσίου.

Τὸ δευτέρον μέρος τοῦ ἔργου τοῦ κ. W. εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένον εἰς τὰς δύο μεταφράσεις τοῦ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ. Ὁ Γεώργιος μετεφράσθη δις εἰς τὴν σλαβικὴν ἢ ἀρχαιοτέρα μετάφρασις ὀνομάζεται κοινῶς «βουλγαρικὴ μετάφρασις» ἢ *Vremennik*, ἢ δὲ νεωτέρα «σερβικὴ» ἢ *Lětonnik*, τὰ κείμενα δὲ τῶν δύο μεταφράσεων εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀλλήλων. Ἐν τῇ πρώτῃ μεταφράσει ἡ γλῶσσα εἶναι ἀρχαικωτέρα ἢ πρώτη μετάφρασις ἄρχεται μὲ τὸν πρόλογον τοῦ Γεωργίου, ὅστις δὲν περιέχεται ἐν τῇ σερβικῇ μεταφράσει· ἐπίσης ἡ πρώτη μετάφρασις διαιρεῖται εἰς βιβλία καὶ ἠριθμημένα κεφάλαια, τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει μὲ τὴν δευτέραν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, τὰ δύο ἑλληνικὰ πρωτότυπα, ἐξ ὧν ἔγιναν αἱ δύο μεταφράσεις, ἀνῆκον εἰς δύο διαφορετικὰς παραλλαγὰς τοῦ Γεωργίου.

Ἡ βουλγαρικὴ μετάφρασις ἐξεδόθη τελευταίως ὑπὸ τοῦ *Istrin* ὑπὸ τὸν ρωσικὸν τίτλον : Χρονογραφία τοῦ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ ἐν παλαιᾷ σλαβορρωσικῇ μεταφράσει. Τόμος πρώτος κείμενον, Πετρογράδ 1920, τόμος δεύτερος α) ἑλληνικὸν κείμενον τῆς συνεχείας τοῦ Γεωργίου β) μελέτη περὶ τῆς μεταφράσεως, Πετρογράδ 1922.

Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξ οὗ ἔγινεν ἡ μετάφρασις ὁμοίαζε ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κυρίως πόνημα τοῦ Γεωργίου μὲ τὸν κοϊσλινιανὸν κώδικα A. 310, ἀλλὰ περιεῖχε πολλάς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως μικράς, προσθήκας. Εἰς τὴν συνέχειαν ὅμως τοῦ Γεωργίου τὴν ἐξικνουμένην μέχρι τοῦ 948 ἢ μετάφρασις συμφωνεῖ τελείως μὲ τὸν βατικανὸν κώδικα 153· διὰ τοῦτο καὶ ὁ *Istrin* ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ ἔργου του ἐδημοσίευσεν ἐκ τοῦ βατικανοῦ τούτου κώδικος τὴν συνέχειαν τοῦ Γεωργίου, ἥτις, ὡς γνωστὸν, ἐλήφθη ἐκ τοῦ Συμεῶν Λογοθέτου.

Τὴν μετάφρασιν κρίνει ὁ κ. W. πολὺ αὐστηρότερον ἢ ὁ *Istrin*. Ὁ μεταφράστης προσπαθεῖ μὲν νὰ μεταφράσῃ τὸ κείμενον κατὰ λέξιν, τοῦθ' ὅπερ γεννᾷ ἐνίοτε ἀνακόλουθα ἐν τῇ μεταφράσει, συχνὰ ὅμως μεταφράζει μᾶλλον ἐλευθέρως. Ἀρκητὰς ἑλληνικὰς λέξεις ἄφησεν ἀμεταφράστους, ἄλλας δὲ παρενόησεν ἔνεκα ἀτελοῦς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς. Τὸ λεξιλόγιόν του εἶναι πλούσιον, ἀριθμοῦν περὶ τὰς 6¹/₂ χιλιάδας λέξεων ἀπέναντι τῶν 8¹/₂ χιλιάδων τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Διὰ τὰ πολυάριθμα ἑλληνικὰ σύνθετα κοσμητικὰ ἐπίθετα ὁ μεταφράστης τοῦ Γεωργίου, ὅπως ὁ τοῦ Μανασσῆ, ἠναγκάσθη νὰ δημιουργήσῃ νέας λέξεις.

Χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν εἰς λέξεις πτωχείαν καὶ ἀστάθειαν τῆς παλαιοσλαβικῆς λογοτεχνικῆς γλώσσης εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ μετα-

φράστου τοῦ Γεωργίου δημιουργηθέντα ἐπίθετα καὶ σύνθετα εἶναι ἐντελῶς διάφορα τῶν ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Μανασσῆ εὐρισκομένων, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ Γεωργίου ἀριθμεῖ 800 νέας λέξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν περιέχονται ἐν τοῖς λεξικοῖς τοῦ *Miklosich* καὶ *Sreznevskij*.

Κατ' ἀντίθετον πρὸς τὸν *Istrin*, ὅστις θεωρεῖ τὴν μετάφρασιν τοῦ Γεωργίου ἔργον ρωσικόν, ὁ κ. W. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μετάφρασις ἔγινε μὲν ἐν Ρωσσίᾳ, ὁ μεταφράστης ὅμως ἦτο βούλγαρος. Κατὰ τὸν κ. W. ἡ μετάφρασις ἔγινε μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ I' αἰῶνος καὶ τοῦ τέλους τοῦ IA', καὶ τοῦτο διότι ἀφ' ἐνὸς ἐξικνεῖται αὕτη μέχρι τοῦ 948, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἦντλησεν ἐκ ταύτης ὁ Νέστορ, ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρώτου ρωσικοῦ χρονικοῦ (ἀρχαί τοῦ IB' αἰῶνος). Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ *Vremennik* ἐπὶ τοῦ Νέστορος ἐξετάζει λεπτομερῶς ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 112—139, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς λεπτομεροῦς ταύτης ἐρεύνης εἶναι ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὕτη φαίνεται εἰς τὸν κ. W. πολὺ μικροτέρα παρ' ὅσον ἔκριναν οἱ περισσότεροι τῶν ρώσων ἐρευνητῶν τοῦ Νέστορος. Πλὴν τοῦ Νέστορος ὅμως ἦντλησαν ἐκ τοῦ *Vremennik* καὶ ἕτερα ρωσικὰ χρονικά· περὶ τούτων ὁ κ. W. πραγματεύεται συντόμως ἐν σελ. 139—142.

Τρεῖς περίπου αἰῶνας μετὰ τὴν πρώτην μετάφρασιν, μετεφράσθη ὁ Γεώργιος ἐκ δευτέρου εἰς τὴν σλαβικὴν. Κριτικὴ ἔκδοσις τῆς δευτέρας μεταφράσεως τῆς κοινῶς «σερβικῆς» ἢ *L'otovnik* λεγμένης, δὲν ἔγινεν ἀκόμη· μόνον πανομοιότυπον ἐν φωτογραφίᾳ ἐνὸς ἐκ τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων αὐτῆς, τοῦ κώδικος τῆς Μόσχας, ἐξεδόθη κατὰ τὰ ἔτη 1878—1881 ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς ἐταιρείας τῶν βιβλιοφίλων. Ὁ κ. W. εἶναι ὁ πρῶτος ὁ εἰδικῶς καὶ συστηματικῶς μελετήσας τὴν μετάφρασιν ταύτην, εἰς ἣν καὶ ἀφιερώνει τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ δευτέρου τόμου (σελ. 145—499). Αἱ ἔρευναι τοῦ κ. W. ὄχι μόνον ἔρριψαν ἀρκετὸν φῶς ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν μετάφρασιν ταύτην σχετικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἕως τότε ἐντελῶς σκοτεινά, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦσι ἀρίστην προπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν διὰ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ *L'otovnik*, ἣν εὐχόμεθα εἰς τὸν συγγραφέα νὰ κατορθώσῃ νὰ φέρῃ εἰς πέρας, ὅταν ἐν καιρῷ καλυτερεύσωσιν οἱ ἐν Εὐρώπῃ, καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἐν Ρωσσίᾳ ὄροι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Ἡ δευτέρα μετάφρασις διεσώθη εἰς 14 χειρόγραφα, ἅπαντα σερβικῆς προελεύσεως. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χειρογράφων τέσσαρα μὲν ἀνάγονται, κατὰ τὸν κ. W., εἰς τὰ τέλη τοῦ IA' αἰῶνος, πέντε δὲ εἰς τὸν IE' αἰῶνα. Μεταξὺ τῶν τελευταίων εἶναι καὶ εἰς σερβικὸς κώδιξ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ *A. I. Hudov*, τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς περιγράφει κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ρώσου *Porov* γενομένην περιγραφὴν. Ἐσφαλμένως ὅμως, νομίζομεν, ὅτε *Porov* καὶ ὁ κ. W. ἀνήγαγον τὸν κώδικα τοῦτον εἰς τὸν IE' αἰῶνα. Ἡ

περιγραφή τοῦ *Ρορον* μᾶς δίδει τὰ στοιχεῖα πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφη οὗτος. Ἐν τῷ φύλλῳ δὴλα δὴ 42α εὐρίσκεται γεγραμμένη διὰ κινναβάρεως ἢ σημειώσις *romozì Gi Karlu* (βοήθει, Κύριε, τῷ Κάρλῳ). Ὁ κ. W. ὑποθέτει ὅτι ὁ Κάρολος οὗτος εἶναι ὁ γράψας τὸν κώδικα· τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶναι ἀδύνατον, διότι τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Σέρβοις τοῦ μεσαίωτος. Περὶ τούτου δύναται τις νὰ βεβαιωθῇ ῥίπτων ἐν βλέμμα εἰς τὸ εὐρετήριο οἰασθήποτε συλλογῆς σερβικῶν μεσαιωνικῶν ἐγγράφων, κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ λεπτομερέστατα εὐρετήρια τῶν συλλογῶν τοῦ *Stojanovic*, Ἀρχαῖαι σερβικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ σημειώσεις χειρογράφων 5 τόμοι Βελιγράδιον 1990—1924 καὶ τοῦ *Novakovic*, Νομοθετικὰ μνημεῖα τῶν σερβικῶν κρατῶν τοῦ μεσαίωτος, Βελιγράδιον 1912. Ποῖος πρέπει νὰ νοηθῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος, δεικνύει ἕτερα σημείωσις ἐν φύλλῳ 185α γραφεῖσα ἐπίσης διὰ κινναβάρεως καὶ ἔχουσα ὡς ἐξῆς: *romozì Gi rabu Svoemu Teorpi amin.* (Κύριε βοήθει τῷ δούλῳ σου Θεώπια, ἀμήν). Οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος ἀνήκεν εἰς τὸν Ἀλβανὸν ἡγεμόνα Κάρολον Θεώπιαν (1359—1388), ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι ἐγράφη πάντως πρὸ τοῦ 1388. Προσθετέον ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος δὲν εἶναι τὸ μόνον σερβικὸν χειρόγραφον, τὸ ὅποιον ἀνήκεν εἰς τὸν Ἀλβανὸν τοῦτον ἡγεμόνα, Ὁ ὑπ' ἀριθ. 370 κώδιξ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βελιγραδίου, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ὑπ' ἀριθ. 314 τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, ἀνήκον ἐπίσης εἰς τὸν Κάρολον Θεώπιαν (*Stojanovic* op. cit. II, ἀριθ. 4021 καὶ 5552 πρβ. καὶ τὴν τρίγλωσσον, ἑλληνικὴν, λατινικὴν καὶ σερβικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Καρόλου Θεώπια παρὰ τὸ Ἑλβασάν *Thalloezy, Jireček, Sufflay, Acta Albaniae* II, σελ. 89 ἀριθ. 375).

Ἡ μετάφρασις ὅμως αὕτη δὲν ἔγινεν ἐν Σερβίᾳ. Ἰχνη γλωσσικὰ χαρακτηρίζοντα τὰς βουλγαρικὰς διαλέκτους ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ δευτέρα μετάφρασις τοῦ Γεωργίου ἔγινεν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ μάλιστα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν τῇ ἀνατολικῇ Βουλγαρίᾳ. Ὡς χρόνον καθ' ὃν ἔγινεν αὕτη ὁ κ. W. ὀρίζει τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ 14' αἰῶνος.

Ἡ μετάφρασις εἶναι ἐντελῶς κατὰ λέξιν ἐντεῦθεν εἰς τὰς θεολογικὰς κυρίως παρεκβάσεις δὲν εἶναι νοητὴ ἄνευ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου. Αἱ κυριώτεραι ἀτέλειαι τῆς μεταφράσεως εἶναι αἱ ἐξῆς: 1) ἀκολουθεῖ τόσον δουλικῶς τὸ πρωτότυπον, ὥστε ἡ φρασεολογία καὶ ἡ σύνταξις τῆς εἶναι καθαρῶς ἑλληνίζουσαι καὶ ἀντίθετοι πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τῶν Σλάβων 2) ὁ μεταφράστης δὲν ἐγνώριζε καλῶς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐνίοτε παρανοεῖ τὸ κείμενον 3) χειρίζεται λίαν ἀδεξιῶς τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν καὶ 4) ἀγαπᾷ νὰ μεταφράζῃ σλαβιστὶ τὰ κύρια ὀνόματα.

Ἐκτενέστατα πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς σχέσεως τῆς μεταφράσεως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Γεωργίου. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ Γεωργίου τὴν εἰλημμένην ἐκ τοῦ Συμεὼν Λογοθέτου, τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξ οὗ μεταφράσθη τὸ *Lǫtonnik* ἐπλησίαζε οὐχὶ πρὸς τὸν βατικανὸν κώδικα 153 (ἐξ οὗ μεταφράσθη τὸ σχετικὸν μέρος τοῦ *Vremennik*) ἀλλὰ πρὸς τὸν κώδικα τῆς Μόσχας τὸν χρησιμεύσαντα ὡς βάσιν τῆς ὑπὸ τοῦ *Murall* γενομένης ἐκδόσεως τοῦ Γεωργίου. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐν τῇ μεταφράσει ἢ ἐκ τοῦ Συμεὼν συνέχεια ἀρκεταὶ ἀπὸ τὸ ἔτος 829 ἐν ᾧ, ὡς γνωστόν, ἢ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου γραφεῖσα χρονογραφία ἔφθανε μέχρι τοῦ 843· ἐπίσης δέ, ὅτι παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἔκδοσιν *Murall*, τὸ *Lǫtonnik* περιέχει τὸ λεγόμενον πέμπτον βιβλίον (ἱστορία τῶν ἐτῶν 843—948), τὸ ἑβδομον (κοσμολογία) καὶ τὸ ὄγδοον (κατάλογος αὐτοκρατόρων) οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ λεγόμενον ἕκτον βιβλίον (ἱστορία τῶν ἐτῶν 948—1071). Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ὅτι, ὅπως ὁ μεταφράστης τοῦ *Lǫtonnik* δὲν ἐγνώριζε τὸ *Vremennik*, οὕτω καὶ τὸ *Lǫtonnik* εἶναι ἀνεξάρτητον τῆς σλαβικῆς μεταφράσεως τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Συμεὼν· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἕκαστος τῶν τριῶν μεταφραστῶν εἰργάσθη χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν ἐργασίαν τῶν δύο ἄλλων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κυρίως κείμενον τοῦ Γεωργίου, ἡ μετάφρασις ἔχει ἔξαιρετικὸν ὅλως ἐνδιαφέρον. Ὡς γνωστὸν ὁ *de Boor* εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἔκδοσιν τοῦ Γεωργίου ἐτύπωσεν *in continuo* τὸ κείμενον τῆς δευτέρας, ὀριστικῆς παραλλαγῆς τοῦ Γεωργίου, περιορισθεὶς νὰ σημειώσῃ ἢ νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸ κάτω τῶν σελίδων τὰς παραλλαγὰς τοῦ πρώτου ἀντιγράφου. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ Γεωργίου διεσώθη ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ χειρογράφῳ, τῷ κοϊσλιανῷ κώδικι 305, καὶ τούτῳ κολοβῷ, ἐν ᾧ ἢ διήγησις διακόπτεται εἰς τὸ ἔτος 775. Ἡ μεγάλη σημασία τοῦ *Lǫtonnik* συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὸ ἕως τὸ ἔτος 829 τμήμα μεταφράσθη ἐξ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀνήκοντος εἰς τὴν πρώτην παραλλαγὴν τοῦ Γεωργίου, καὶ ὅτι εἶναι κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Τοιοῦτοτρόπως τὸ *Lǫtonnik* 1) δεικνύει ὅτι καὶ ἐν τῇ πρώτῃ παραλλαγῇ ἢ διήγησις ἐξηκολούθει πέραν τοῦ ἔτους 775 καὶ 2) ὅτι δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ ἀπολεσθὲν τμήμα τοῦ κοϊσλιανικοῦ κώδικος. (Ὁ κ. W. ἐσημείωσεν σελ. 326—335) μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τὰς διαφορὰς τὰς ὁποίας παρουσιάζει τὸ *Lǫtonnik* εἰς τὴν διήγησιν τῆς ἱστορίας τῶν ἐτῶν 775—829 παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ *de Boor* τυπωθεῖσαν δευτέραν παραλλαγὴν τοῦ Γεωργίου, οὕτω δὲ μᾶς δίδει μίαν ἰδέαν τῆς μορφῆς, ἣν εἶχεν ἡ πρώτη παραλλαγή εἰς τὸ ἀπολεσθὲν αὐτῆς μέρος. Αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι ἀσήμαντοι· σημειωτέον κυρίως 1) ὅτι εἰς τὴν βασιλείαν Λέοντος τοῦ Ἀρμε-

νίου ἢ διήγησις τοῦ Lǫtonnik εἶναι ἐκτενεστέρα περιέχουσα ἠθικὰς καὶ θεολογικὰς παρεκβάσεις καὶ 2) ὅτι ἐν τῷ Lǫtonnik, πρὸ τῆς βασιλείας Μιχαήλ τοῦ Τραυλοῦ, προτάσσεται μακρὰ ρητορικὴ διατριβὴ ἐναντίον τῶν εἰκονοκλαστῶν. Αἱ διαφοραὶ λοιπὸν εἶναι τόσον μεγάλαι, ὥστε πᾶσα προσπάθεια πλήρους ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀπολεσθέντος τμήματος τῆς πρώτης παραλλαγῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δευτέρας ἐκδόσεως καὶ τοῦ Lǫtonnik εἶναι ἀδύνατος. Ὁ κ. W. προσελάθησεν ἐνίοτε, εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα αἱ διαφοραὶ περιορίζονται εἰς ὀλίγας λέξεις ἢ εἰς τὴν σύνταξιν, νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸ κείμενον ὅπερ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ μεταφράστης. Ἡ προσπάθεια ὁμοῦς αὕτη ἐν συνόλῳ ὑπῆρξεν ἀτυχῆς (πρβ. κατωτέρω παραδείγματα).

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ἀπολεσθὲν τμήμα τοῦ κοϊσλιανοῦ κώδικος· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ διασωθὲν μέρος ἡ μετάφρασις συχνὰ παρέχει διορθώσεις ἢ συμπληρώσεις. Διὰ τοῦτο ὁ κ. W. παρέβαλεν ἐπιμελῶς σελ. 368—456 ὀλόκληρον τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς μεταφράσεως (ἀπὸ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου) πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Muralt*. Ἐνίοτε μάλιστα προσελάθησε καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐξηγήσῃ τὰς τυχόν διαφορὰς τῆς μεταφράσεως ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ὡς λάθη τοῦ κειμένου ἢ ὡς παρανοήσεις τοῦ μεταφράστου. Καὶ ἐδῶ δὲν δυνάμεθα πάντοτε νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὸν κ. W. Πρὸς ἀπόδειξιν περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἑξῆς παραδείγματα, τὰ ὁποῖα ἰσχύουσι καὶ διὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα.

Ἐντὶ «κενῆς» τοῦ κειμένου τοῦ *de Boor* ὁ μεταφράστης ἀνέγνωσε «καινῆς» (διότι μετέφρασε *пону́жи*) καὶ ὄχι «νεῆς» ὡς νομίζει ὁ κ. W. σελ. 335 καὶ 427. Ἐντὶ «ὄρεών» ἀνέγνωσε «ὄριών» (*прѣдѣлѣ*) καὶ ὄχι ὄραίων σελ. 410 Ἐντὶ «θείου ἀπύρου» ἀνέγνωσε «θείου ἀπείρου» (*журеломі мпозѣм*) σελ. 394. Ἐντὶ «ἀνόμοιον» ἀνέγνωσεν «ἄνομον» (*не ро закону*) σελ. 377. Ἐπίσης θὰ ἔπρεπεν ἐν σελ. 327 καὶ 420 νὰ εἶχε τεθῆ «μοναστηρίαν καὶ ὄχι μοναστηρίαν» ἐν σελ. 387 «ναοῦ» καὶ ὄχι «ναός». Ἄτυχῆς εἶναι καὶ ἡ ἐν σελ. 326 συμπλήρωσις τοῦ «Βάνην» καὶ Βερώνην» τοῦ κειμένου τοῦ *de Boor* εἰς «Βάνην τὴν πόλιν» καὶ «Βερώνην τὴν πόλιν» ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεταφράσεως «Van grad» καὶ «Veron grad». Τὸ «grad» τῆς μεταφράσεως εἶναι ἐπεξηγηματικὴ προσθήκη τοῦ μεταφράστου, οὐδόλως δὲ δικαιολογεῖ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κ. W., ἥτις ἐξ ἄλλου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ σύμφωνος πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων. Ὅτι ὁ μεταφράστης τοῦ Lǫtonnik εἶχε πράγματι τὴν συνήθειαν νὰ προσθέτῃ, χάριν σαφηνείας, τὴν λέξιν grad εἰς τὰ ὀνόματα πόλεων, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα συνελέξαμεν ἀπὸ τὰ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κ. W. ἀλοσπάσματα τοῦ Lǫtonnik, ὡς μὴ δυνηθέντες νὰ συμβουλευθῶμεν

οὐδὲ διὰ φωτογραφιῶν τὸ κείμενον τοῦ Λέτοννικ (ὅποτε τὰ παραδείγματά μας θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς πολυαριθμότερα): Τὸ ἐν σελ. 344 «Ἀδριανούπολιν» μεταφράζεται ἐν σελ. 357. «Odrin grad» τὸ ἐν σελ. 449 «ἐν Μεσημβρίᾳ» «v mesimvriisky grad» καὶ τὸ ἐν σελ. 442 «εἰς Στρόβιλον» «v Strovil grad».

Ὅπως ἐκ τοῦ Vremennik ἤντησαν ὁ Νέστορ καὶ οἱ ῥῶσσοι χρονογράφοι, οὕτως ἐπέδρασε τὸ Λέτοννικ ἐπὶ τῶν σερβικῶν χρονογραφιῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὅμως, ἀνεπαρκῶς εἰσέτι ἐξερευνηθέντος, ὁ κ. W. ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς γενικότητα.

Περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς ἀνακοινοῖ μερικά ἀποσπάσματα τοῦ Λέτοννικ κατὰ τὸν κώδικα τῆς Πράγας, εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ ὅλου ἔργου παραθέτει λεπτομερέστατον εὐρετήριον.

ΜΙΧΑΗΛ Θ. ΛΑΣΚΑΡΙΣ

Karl Krumbacher, von Prof Dr August Heisenberg. Allgäuer Geschichtsfreund N° 24. Kempten 1925.

Εἰς τὸ ἐπαρχιακὸν ἀλλὰ κάλλιστα ἐκτυπούμενον περιοδικὸν «Allgäuer Geschichtsfreund» τὸ ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ «ἱστορικοῦ Συλλόγου» τῆς Σουηβικῆς πολιχνῆς Allgäu ἐν Βαυαρία ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας ἐν Μονάχῳ κ. Heisenberg ὁμιλία περὶ τοῦ ἴδρυτοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας Krumbacher Χάριν τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων καὶ λογίων παρέχω, κατ' ἀνάλησιν τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. A. Heisenberg, εἰδήσεις τινὰς περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου σοφοῦ καὶ σεμνήστου διδασκάλου μου.

Ὁ Κάρολος Krumbacher ἐγεννήθη ἐκ γονέων χωρικῶν τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1856 εἰς τὸ χωρίον Kürnberg τῆς Βαυαρικῆς Σουηβίας (Schwaben). Τὰ γυμνασιακά του μαθήματα ἤκουσεν εἰς τὸ Gymnasium Cambodunense, τοῦ Kempten δηλ. τῆς Σουηβίας. Ἐνταῦθα, ὡς μαθητῆς ἀκόμη τοῦ Γυμνασίου, ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως φιλέλληניκου φυλλαδίου περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως νὰ γνωρίσῃ καὶ ἐνθουσιασθῇ μὲ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. Ὡς φοιτητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου ἀπὸ τοῦ 1875 ἐγνώρισε πολλοὺς Ἑλληνας σπουδαστάς, τὸν Ἰωάννην Βαλαωρίτην, τὸν Νικόλαον Δόσιον, τὸν Λύσανδρον Χατζηκώσταν, βραδύτερον δὲ τὸν Νικόλαον Πολίτην, τὸν Γεώργιον Σωτηριάδη.